

INTRODUCCIÓ¹

Societat catalana 2011 va tenir com a fil conductor l'anàlisi de les polítiques socials realitzades durant els dos mandats dels governs de coalició d'esquerres a Catalunya.

En plantejar-nos abordar la temàtica de l'edició del 2012 ens va semblar que els nous moviments socials sorgits en un context de crisi econòmica i retallades de prestacions públiques havien de tenir un espai rellevant. Per aquesta raó, en les pàgines que segueixen hi ha quatre capítols dedicats a aquesta temàtica. Dos responen a moviments més consolidats com són el dels pagesos i el que fa referència a la defensa del medi ambient. Els altres dos, tot i arrossegat una problemàtica més vella que l'anar a peu, prenen una arrencada i unes formes d'organització i acció més aviat noves a Catalunya. Es tracta del moviment del 15 de maig i del moviment per la independència de Catalunya.

Els moviments socials sempre sorgeixen com a reivindicació d'unes necessitats socials considerades no prou ben ateses o directament injustes, però si alguna cosa pot caracteritzar els dos últims, tot i que segueixen camins diferents, és la indignació sobre uns fets d'actualitat que en lloc de millorar empitjoren. Els uns es mostren indignats per les conseqüències de la crisi econòmica que afecten molt negativament aquells que menys responsabilitat tenen en el seu desencadenament i procés posterior, i els altres es mostren indignats pel maltractament de Catalunya i els seus habitants per part de l'Estat espanyol, el qual en lloc de millorar també ha empitjorat en els darrers anys després de la transició democràtica, a partir d'una interpretació rígida de la Constitució del 1978 allunyada de l'esperit inicial.

1. Agraïxo al professor Teodor Mellén la seva col·laboració per a la revisió definitiva dels textos d'aquest volum.

Per contextualitzar aquesta situació hi ha un capítol dedicat al canvi de cicle electoral, un altre sobre les particularitats de l'Estat del benestar a Catalunya en comparació del conjunt de comunitats autònomes de l'Estat, i un tercer que fa una anàlisi de les retallades a la sanitat des d'una òptica diferent a la que ha estat dominant en els moviments socials de reacció contra la crisi.

Finalment, hi ha tres capítols centrats en problemàtiques educatives. El primer tracta de les diferències en l'ús de les noves tecnologies de la informació entre generacions i les noves formes de desigualtat que es poden generar. El segon es planteja les diferències entre nois i noies en les seves actituds i conductes a la universitat i les seves conseqüències, i el darrer analitza les conseqüències de la crisi econòmica en la destrucció d'ocupació i com afecten la joventut.

És evident que queden molts temes d'actualitat que les ciències socials poden il·luminar a partir de l'esforç de recerca dels professionals del camp, però les possibilitats són limitades, tal com potser mai com ara ens n'havíem adonat. A continuació, doncs, i a través de les mateixes paraules dels autors de cada capítol, ens podem fer el càrrec de les temàtiques abordades en aquesta publicació i de qui són els redactors de cada article.

1. LES APORTACIONS

2010-2011: crisi econòmica, rebuig a una manera de governar i canvi de cicle electoral

Jordi Sauret

Doctor en sociologia (Universitat Abat Oliba - CEU, 2003). Professor associat de la Universitat Abat Oliba - CEU i professor del màster en tècniques d'investigació social aplicada (Universitat Autònoma de Barcelona - Universitat de Barcelona). Director gerent de l'empresa d'investigació de mercats i opinió pública Feedback EIS.

«El 28 de novembre de 2010 a Catalunya», i just un any més tard «al conjunt de l'Estat espanyol, es va tancar un cicle polític caracteritzat per l'hegemonia del partit socialista i les altres formacions d'esquerra que hi feien acords estables de govern (cas d'ERC i d'ICV), iniciat a Catalunya l'any 2003.»

El final del cicle polític dominat clarament per les formacions d'esquerra sens dubte està molt condicionat per l'efecte de la «mala gestió de la crisi econòmica; però en el cas català no només per això: no es pot entendre el canvi de cicle electoral sense sumar-hi també el malestar en clau nacionalista per la sentència del Tribunal Constitucional arran del nou Estatut; la no-capacitat de liderat-

ge del president de la Generalitat José Montilla; la incomprensió d'amplis segments del PSC i d'ERC de la formació del segon tripartit, quan ambdues formacions havien retrocedit en les eleccions de 2006, i d'ençà de les eleccions municipals» de 2011 «s'afegeix al cúmul d'insatisfaccions i malestars l'aparició del moviment dels indignats, que esdevé un element més de desmobilització i deslegitimació dels governs d'esquerra governants en aquell moment».

L'Estat del benestar avui: Catalunya i Espanya

Mònica Clua-Losada

Professora de ciències polítiques de la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona. Doctora en ciències polítiques per la Universitat de York (Regne Unit). Codirectora de l'Observatori Social d'Espanya. La seva recerca versa sobre polítiques socials, polítiques d'infància i sobre sindicalisme i processos polítics de reestructuració.

«Aquest article traça les característiques principals de l'Estat del benestar tal com s'ha configurat a Catalunya en els darrers trenta anys, amb especial consideració a la darrera dècada, en què han aparegut els canvis més importants, i en què els discursos ideològics sobre l'Estat del benestar s'estan convertint en discursos complexos i carregats d'inevitabilitat. Això apareix dins d'un marc de reestructuració de l'Estat del benestar a tot el món occidental que ja va començar a finals dels anys setanta.»

Les retallades a la sanitat, la salut i la política

Andreu Segura

Doctor en medicina. Treballa a l'Administració sanitària autonòmica des de 1978. Actualment és director de l'oficina del Pla Interdepartamental de Salut Pública. L'aplicació de l'ètica a la salut pública i el desenvolupament de la salut comunitària són les seves línies de treball principals.

«L'any 2011 el pressupost de la sanitat pública catalana ha experimentat una reducció insòlitàment elevada, les causes de la qual són objecte de debat. Malgrat desconèixer l'entrellat de les forces polítiques implicades, les seves relacions i els seus interessos, convé una anàlisi —com menys especulativa millor— que ens proporcioni elements per esbrinar quines conseqüències podem esperar, com poden minimitzar-se els efectes negatius de les retallades i si és factible, fins i tot, aprofitar l'oportunitat per disminuir el consum

inapropiat i la iatrogènia, problemes que pateix el nostre sistema sanitari, altrament considerat prou eficient i equitatiu.»

L'independentisme a Catalunya: nou cicle, noves oportunitats

Ricard Vilaregut

Doctor en ciències polítiques per la Universitat Autònoma de Barcelona i investigador de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques de la Universitat Autònoma de Barcelona (IGOP-UAB). Actualment combina la recerca acadèmica en l'àmbit de l'acció col·lectiva i els moviments nacionals amb la direcció del Centre Internacional Escarré per a les Minories Ètniques i les Nacions (CIEMEN).

«Un repàs als esdeveniments produïts pel moviment sobiranista/independentista català l'any 2011 ens indica que aquest ha estat un any de traspàs. Un traspàs entès com a procés d'avaluació i aprenentatge d'un cicle marcat per l'aprovació d'un nou estatut, que indefectiblement porta a la preparació i adequació d'un altre cicle, aquest marcat per l'adhesió d'un tram significatiu de la societat catalana en relació amb la independència que contindrà un seguit de reptes i oportunitats, la gestió dels quals significarà el gran test de maduresa d'aquest moviment que anomenem *sobiranista/independentista*.»

De la decepció a la indignació: una anàlisi contextual del moviment 15-M

Jordi Bonet

Doctor en psicologia social, recercador de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques de la Universitat Autònoma de Barcelona (IGOP-UAB) i responsable de l'Àrea de Comunicació i Estratègia de la consultoria SÒCOL - Tecnologia Social, SL. Les seves línies de recerca versen sobre participació ciutadana, polítiques urbanes i moviments socials urbans.

«L'any 2011 va estar marcat per l'esclat de diferents mobilitzacions ciutadanes arreu del món que tenien en comú la demanda d'un major aprofundiment democràtic, ja fos com a resposta a règims autocràtics (països àrabs) o al poder que exerceixen els mercats financers i les elits econòmiques sobre l'esfera política: els Estats Units, Grècia, Islàndia, Israel i el 15-M a l'Estat espanyol.

»L'èxit del moviment 15-M va sorprendre a tothom. Si bé és cert que existien condicions estructurals propícies per al sorgiment d'un cicle de mobilització, res feia suposar que les manifestacions convocades el 15 de maig de 2011 en cinquanta-vuit ciutats sota el lema «¡Toma la calle! Democracia real, ¡ya! No somos mercancía en manos de políticos y banqueros» es con-

vertirien en l'espurna que generaria un dels cicles de protesta ciutadana més grans que hem viscut des de la tornada de la democràcia.»

Riscos ambientals i moviments socials a Catalunya

Josep Espluga

Professor agregat del Departament de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona, membre del Seminari d'Anàlisi de Polítiques Socials (SAPS) i investigador de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques de la Universitat Autònoma de Barcelona (IGOP-UAB). Les seves línies de recerca se centren en les relacions entre salut, territori i medi ambient, així com en la percepció social dels riscos tecnològics i ambientals.

«Les preocupacions pels riscos ambientals i per la qualitat de vida han format part de les lluites socials contra el capitalisme industrial des dels seus inicis. Aquestes preocupacions han donat lloc a diferents tipus de moviments socials amb major o menor grau d'organització, poder i influència per a canviar l'ordre existent. En aquest text es fa un breu repàs històric de l'evolució dels moviments ambientals al món occidental i a Catalunya, i s'analitzen les preocupacions ambientals de la població catalana actual i els conflictes ambientals plantejats per les organitzacions ambientals més rellevants a Catalunya. La conclusió mostra com els moviments ecologistes catalans han avançat vers dinàmiques més integradores i han establert vincles creixents amb altres tipus de moviments socials (veïns, sindicats, etc.) per a dur a terme les seves reivindicacions. Com a conseqüència s'observa una tendència a centrar-se en conflictes de base territorial cada cop més petita, cosa que els permet sumar molts suports locals i guanyar legitimitat davant els poders públics; però, al mateix temps, hi ha indicis del risc que això comporta de deixar de banda una perspectiva més global indispensable per a abordar els problemes ambientals contemporanis.»

Els moviments socials al camp: la Unió de Pagesos

Andreu Peix

Enginyer agrícola i sociòleg. Ha estat gerent de la Unió de Pagesos i es dedica a la sociologia del món rural.

«L'any 1994 arran de les primeres eleccions a Cambres Agràries, la democràcia arriba al camp, i finalment disset anys després de les primeres eleccions democràtiques li és reconeguda la seva representativitat a la Unió de Pagesos de Catalunya. La Unió de Pagesos guanya les eleccions amb un 69 % dels vots.

»[...] en visitar, l'executiva del sindicat guanyador, el president Pujol, aquest els diu: "Això que heu aconseguit ningú ho ha fet mai a Catalunya: ara el difícil serà mantenir-vos".

»[...] La ja no tan curta història de la Unió de Pagesos és la lluita per aconseguir l'espai que li pertoca, com a societat intermèdia, representant un sector majoritari de pagesos de l'entramat de la societat civil en els àmbits rurals, en contra, sovint, d'una manera de pensar que considera que el sector agrari ha d'estar tutelat. Com es veurà els diferents partits polítics en els governs tant de Barcelona com de Madrid han pretès mantenir unes estructures arcaïques per tal de controlar un sector que no els era favorable.»

12 **La bretxa è mobile. La fractura digital generacional a Catalunya**

Jordi Busquet

Doctor en sociologia per la Universitat Autònoma de Barcelona. Professor titular i responsable de la xarxa d'investigació CONINCOM (Conflicte, Infància i Comunicació) de la Facultat de Comunicació Blanquerna (Universitat Ramon Llull). Ha dirigit o participat en diversos projectes d'investigació en el camp de la cultura i la comunicació en l'àmbit català, espanyol i europeu.

Daniel Aranda

Doctor en comunicació audiovisual, professor dels estudis de ciències de la informació i de la comunicació de la Universitat Oberta de Catalunya i investigador del grup Communication & New Media de l'Institut de Recerca IN3 de la mateixa universitat. Investiga sobre l'estudi de les formes de consum, pràctiques culturals i dinàmiques socials relacionades amb l'oci i l'entreteniment digital dels joves.

Sonia Ballano

Doctora en política, mèdia i societat per la Facultat de Comunicació Blanquerna (FCB) de la Universitat Ramon Llull. Investigadora de la Unitat de Qualitat de la FCB i consultora de la Universitat Oberta de Catalunya. Membre del grup d'investigació CONINCOM (Conflicte, Infància i Comunicació).

Jordi Sánchez-Navarro

Doctor en comunicació audiovisual i professor dels estudis de ciències de la informació i de la comunicació de la Universitat Oberta de Catalunya. Investiga sobre les formes que adopta la innovació en l'entreteniment audiovisual i com interaccionen amb les noves pràctiques de consum cultural.

Ana Cinthya Uribe

Llicenciada en ciències de la comunicació per l'Institut Tecnològic i d'Estudis Superiors de Monterrey (campus de Guadalajara, Mèxic). Ha treballat com a periodista, comunicadora i investigadora. Actualment està realitzant la tesi doctoral sobre Internet i informació política ciutadana. Forma part del grup d'investigació CONINCOM (Conflicte, Infància i Comunicació) de la Universitat Ramon Llull.

«En les darreres dècades hem estat testimonis d'una profunda mutació històrica i social. La revolució digital comporta canvis i innovacions importants en molts àmbits de la nostra vida. El sorgiment i desenvolupament de l'ordinador personal, l'extensió d'Internet, la telefonia mòbil i les noves aplicacions que van sorgint dins de les anomenades *tecnologies de la informació i la comunicació* (TIC) comporten transformacions importants en molts aspectes de la vida social. Aquesta situació configura un nou panorama en el qual la naturalesa de les desigualtats experimenta mutacions molt significatives.

»El desenvolupament de la *societat de la informació* comporta innegables avantatges en molts ordres de la vida, però també comporta riscos importants. Un d'aquests riscos —com veurem en aquest article focalitzat en la situació actual a Catalunya— és el de la *bretxa o fractura social digital*. Evitar o superar la bretxa digital és un dels principals reptes que es plantegen a les societats democràtiques en les primeres dècades del segle XXI.»

Diferències entre universitaris i universitàries pel que fa a l'elecció de l'àrea d'estudis, al respecte a les normes socials i al progrés acadèmic

Josep M. Masjuan

Sociòleg, professor jubilat de la Universitat Autònoma de Barcelona. Investiga sobre els estudiants universitaris i està interessat en les relacions entre la biologia i la cultura.

«[...] els efectius de les universitats en molts països europeus han crescut fortament des de mitjan anys setanta, i en aquest creixement hi ha exercit un gran paper la incorporació de les dones a la universitat d'una manera generalitzada, encara que amb algunes diferències en els diferents països i pel que fa a les àrees d'estudi.

»[...] Aquest article pretén plantejar alguns aspectes relacionats amb aquest tema; en concret, quines són les possibles conseqüències d'una presència majoritària de noies com a estudiants universitàries en allò que fa referència a la millora dels aprenentatges i a l'èxit en els estudis.»

Crisi, joves i formació

Martí López

Doctor en sociologia per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), investigador des de 2011 del Departament de Coneixement de la Fundació Centre d'Iniciatives i Recerques Europees a la Mediterrània (CIREM) i professor associat del Departament de Sociologia de la UAB. Ha participat en diversos projectes en l'àmbit estatal i europeu sobre anàlisi del mercat de treball, formació, negociació col·lectiva i protecció social.

Jordi Potrony

Llicenciat en ciències i tècniques estadístiques per la Universitat Politècnica de Catalunya. Forma part del Departament de Coneixement de la Fundació CIREM, com a investigador responsable del tractament de dades i l'anàlisi estadística. Ha participat en diversos estudis d'àmbit nacional i internacional relacionats amb l'educació, la formació i el mercat de treball.

«L'objectiu de l'article és analitzar els efectes de la crisi econòmica i la destrucció d'ocupació en els joves. Els esdeveniments recents, en forma de mobilitzacions i augment de protestes protagonitzades essencialment per grups de joves (tot i que no exclusivament), d'orígens socials diversos però amb un cert domini de les classes mitjanes, i amb nivells educatius considerables (indignats, mobilitzacions del 15-M, etc.), són un indicador social del fet que la persistència de la crisi està afectant cada vegada més i de manera continuada grups amplis de joves i de la població en general. Com veurem, la persistència de la crisi ha implicat en el col·lectiu jove una destrucció d'ocupació generalitzada que ha fet recaure sobre aquest col·lectiu de manera més intensa els costos de la crisi econòmica. Així, en els seus efectes sobre els joves la crisi ha estat cada vegada menys selectiva i més generalitzada. Aquests elements posen de manifest les dificultats creixents amb què es troba el col·lectiu jove per obtenir un lloc en la societat d'acord amb la complexitat d'expectatives (educatives, professionals, personals, etc.) generades.»

2. ALGUNES REFLEXIONS, PER CONCLoure

Com els lectors heu pogut constatar la majoria dels capítols estan centrats en els efectes socials de l'actual crisi econòmica, la qual cosa ens esperona a pensar en les seves conseqüències a mitjà termini.

Una de les conseqüències que, a parer meu, pot ser positiva és que el sentit

comú de la gent que ha pres consciència espontània de la situació s'ha adonat que molts dels que ocupen llocs importants en les instàncies polítiques i en les econòmiques són una colla d'aprofitats, és a dir de persones que utilitzen el lloc que ocupen per treure beneficis privats a costa dels altres ciutadans. Han estat explicitades idees sobre la cobdícia, la deshonestedat, la falta d'ètica dels dirigents tant per líders dels moviments socials com per la gent del carrer, i pels forjadors d'opinió pública en els mitjans de comunicació. En altres moments aquests adjectius haurien sonat moralistes, o fins i tot amb connotacions de caràcter religiós, i molts dels anomenats *experts* haurien recorregut a les estructures socials del capitalisme per explicar la situació.

És evident que les estructures exerceixen el seu paper, però també que els individus forgen les estructures i, a més a més, alguns actuen aprofitant els marges d'aquestes per afavorir els seus propis interessos. Hi ha prou experiència per pensar que sovint els canvis ràpids de sistema social han acabat reproduint els problemes que deien que volien solucionar.

Per aportar solucions a aquest problema hem de plantejar-lo tenint en compte els individus, les estructures i la seva interacció. Fins aquí no hi ha res de nou, el que pot ser nou per a les ciències socials és entendre que els individus no són éssers indiferenciats moguts per la racionalitat instrumental egoista que condueix a la concepció ideològica de les bondats intrínseques de la tecnocràcia que funcionaria per sobre del bé i del mal. Tampoc es poden judicar les normes formals o informals com el simple resultat de les lluites pel poder social, la qual cosa no s'escapa de considerar els individus diferenciats només per la seva posició a la societat, o sigui segons la classe social a la qual pertanyen.

Aprofundir una mica més en l'origen de les diferències individuals i plantejar-se els fonaments de les normes socials a partir de la història de la vida sobre la terra ens ajudaria a entendre per què determinades persones i no altres tendeixen a ocupar determinats càrrecs i, per tant, pensar les mesures socials de control —les estructures— a partir de donar respostes ajustades i fonamentades científicament a aquesta qüestió tan elemental.

Sílvia Hinojosa, en un article aparegut a *La Vanguardia*,² transcriu unes quantes afirmacions del conegut professor de la Universitat Autònoma de Barcelona Adolf Tobeña, com ara aquesta: «Si hi ha oportunitat de defraudar, pots esperar que només entre un 20 i un 25 % de la gent, màxim un 30 %, sigui honesta. Són els “complidors genuïns” de normes. Un percentatge similar, entorn d'un 20 o 25 %, són els deshonestos sistemàtics que corren riscos davant la vigi-

2. Sílvia HINOJOSA (2012), «Hora de ser honestos», *La Vanguardia* (13 maig), p. 26.

lància i sancions fortes, i la majoria, del 40 al 50 %, actuarà en funció de l'oportunitat i serà honest o deshonest segons que la vigilància sigui o no efectiva».

El neuroeconomista de Cambridge Aldo Rustichini en una entrevista³ ens explica que el 90 % de les decisions humanes són inconscients i no per això irracionals, ja que responen a la intuïció dels agents governada per mecanismes neurals del sistema límbic i adjacents on radiquen justament les emocions bàsiques que fonamenten les decisions morals seleccionades naturalment al llarg de l'evolució de l'espècie. La reflexió sobre aquestes decisions espontànies i els acords entre els membres d'una societat origina les normes formals.

En un altre moment de l'entrevista afirma que «potser hi hauria d'haver més dones en els mercats financers per fer-los més estables...». En definitiva, que la poca aversió al risc vinculada als andrògens fa que la competitivitat i les ganas d'aprofitar l'ocasió de guanyar diners a curt termini i a costa dels altres sigui una pràctica freqüent en el moment actual, perquè hi ha una part de la població a qui atreuen aquestes possibilitats, i perquè la desregulació financera iniciada els anys vuitanta ho ha facilitat.

Malgrat tot, la humanitat s'ha fet viable gràcies a la cooperació, tot i que ha hagut de mantenir una lluita permanent per castigar els «aprofitats», anomenats en anglès *free riders*. És de sobres conegut l'experiment del joc de l'ultimàtum en què es veu palesament que la majoria de la gent no accepta una oferta de repartiment de diners que no sigui mínimament justa, tot i que «racionalment» més val una mica que gens.

A partir d'aquí una de les preguntes per als científics socials és què s'ha de fer per neutralitzar els aprofitats. Com es poden aprofitar les emocions positives d'una part important de la gent de cara a la justícia per lliurar aquesta batalla. L'experiència històrica insinua que més aviat ens hem equivocat volent canviar estructures a partir de líders messiànics competitiu i dominants, de dretes o d'esquerres, que han arrossegat les societats al desastre més absolut.

És raonable l'enfrontament constant a Catalunya entre uns partits i els altres, els sindicats i els partits de l'oposició sempre contra el govern, potser amb l'únic objectiu amagat d'acumular o guanyar el poder? Cal plantejar-se també que l'autoengany és un mecanisme de defensa que funciona de manera molt eficaç i que caldria fer accions per neutralitzar-lo.

Acabo amb la frase amb la qual A. Tobeña⁴ acaba un llibre dedicat al poder, on després de proposar diversos mecanismes de cara a controlar-lo, meca-

3. Aldo RUSTICHINI, entrevista en el programa *Redes* dirigit per Eduard Punset. Es troba íntegra a la xarxa (www.rive.es/television/redes/).

4. Adolf TOBEÑA (2008), «Política, bandidaje y erótica del mando», *Cerebro y poder*, Madrid, La Esfera de los Libros.

nismes institucionals, és clar, però fonamentats científicament, afirma: «Però caldrà anar sofisticant i refinant sense parar aquesta enginyeria institucional, a més d'anar posant a punt detectors —procediments diagnòstics, en suma— de cara als que apunten al bandidatge sense reserves. Perquè domar la biologia parasitària requereix esforços sistemàtics. Esforços que comencen, certament, per no negar-la en afers de poder i domini».

JOSEP M. MASJUAN
Coordinador